

COG344 COĞRAFYA TARİHİ VE FELSEFESİ

DOÇ. DR. NURİ YAVAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ, DTCF, COĞRAFYA BÖLÜMÜ

İçerik: Coğrafi Düşüncenin Geçmişini Ve Geleneklerini İncelemek

- ▶ **coğrafi düşüncenin geçmişi nasıl ele alınabilir?**
  - ▶ İçsel tarih/okuma: arz – disiplin içi dinamikler
  - ▶ Dışsal tarih/okuma: talep – bağlam bağımlı
- ▶ **Coğrafyanın tanımı ve geleneklerini ayırt etme**
  - ▶ Toplumsal değişim = coğrafyadaki değişim
- ▶ **Batı coğrafya geleneğinde dönemleme yapma ve dönemler**

coğrafi düşüncenin geçmişi üzerine nasıl yaklaşılabilir?

- ▶ Her ne kadar coğrafya, ilk çağlardan günümüze dek uzanan çok uzun bir tarihe sahip olsa da, David Livingstone'ın da çok güzel ifade ettiği gibi, bir bilim olarak coğrafya, farklı zamanlarda, farklı yerlerde, farklı kişilere, farklı şeyler olarak anlaşılmıştır.
- ▶ Yani coğrafyanın odağında her zaman insan, mekan, yer, bölge, çevre ve toplum olmakla birlikte, zaman içinde bu odaklar farklı şekillerde ele alınmış, algılanmış ve yorumlanmıştır.
- ▶ Buna göre, akademik bir disiplin olarak coğrafyanın ortaya çıkması, kurumsallaşması ve farklı yaklaşımlar ile dönüşmesi, farklı evrelerden geçmesi ile mümkün olmuştur.
- ▶ Çünkü bilimsel bilgi ve onu üretme biçimi dinamiktir; zamanın ve toplumun ihtiyaçlarına göre yeni form ve modeller alır.

- ▶ Dolayısıyla her dönemin toplumsal ve siyasal bağlamına göre bilimsel bilgi değişiklik gösterir; bu da farklı yaklaşımlar ve ele alış tarzları ortaya çıkarır.
- ▶ Bir bilgi ve bilim alanı olarak coğrafya bilimi de bundan bağımsız değildir. Batı toplumunda ortaya çıkan her yeni toplumsal bağlam, sorunların ele alış biçiminde yenilik gerektirmiş, bu da coğrafi düşüncenin sürekli olarak kendini yenilemesini ve dinamik olmasını sağlamıştır.
- ▶ Coğrafya da değişen bu toplumsal bağlama, değişik zamanlarda, değişik biçim, teknik ve kavramlarla cevap vermiştir.
- ▶ Yani coğrafya, içinden çıktığı Batı toplumunun ihtiyaçlarına göre, zaman içinde konularını, ilgi alanlarını, çalışma yöntem ve yaklaşımlarını çeşitlendirmiş ve değiştirmiştir.

Coğrafyanın tanımı

- ▶ Livingstone'a göre coğrafya farklı kişiler için farklı şeyler olarak anlaşılmıştır ve hala da böyle anlaşılmaktadır.
- ▶ Bazıları için coğrafya, uzak yerlerin görüntülerini ve cesur kâşiflerin daha önce hiç kimsenin gitmediği yerlere gitmesini çağırır.
- ▶ Diğerleri için, coğrafyacı en uzun ırmak, en yüksek dağ, en büyük şehir ve bunun gibi şeyleri bilen bir nevi konuşan atlas gibi televizyondaki bilgi yarışmaları için çok değerli ansiklopedik bilgilere sahip olan ancak başka şeyler için pek de işe yaramayan/kullanışlı olmayan bilgiye sahip kişi olarak bilinir.
- ▶ Bazıları için ise coğrafya, halen harita çizmek ve dünya küreleri yapmakla ilgilenen bir alandır, hani eskiden beri hep söylenir ya coğrafyanın konusu haritalar, tarihin konusu ise adamlardır.
- ▶ Çok büyük bir olasılıkla günümüz profesyonel coğrafyacıları, **disiplinlerini tanımlayan tüm bu basmakalıp düşünceleri reddederler** ve coğrafyanın tam olarak ne olduğu konusunda kendi açıklamalarını ortaya koyarlar.

- ▶ Bu birbirinden apayrı iddiaları bir karara bağlamak niyetinde değilim.
- ▶ Bunların tümü ve hiç şüphe yok ki diğer pek çoğu coğrafyanın bir dereceye kadar ya da belli bir aşaması ve dönemi için geçerli yorumlardır.
- ▶ Ancak bu çalışmada benim amacım herhangi bir tanımı savunmaya kalkmadan, geçmişten günümüze insanların coğrafyadan ne anladıklarına (coğrafyayı nasıl tanımladıklarına) bakmak ve böylece “*coğrafi geleneğin*” evrimini izlemektir.
- ▶ Dolayısıyla bu çalışmada birçok coğrafya tarihçisinin yaptığı gibi coğrafyanın herhangi bir özel tanımını ve/veya yaklaşımını savunma arzusunda değilim.
- ▶ Aksine geçmişten bugüne çağlar boyunca insanların coğrafyayı nasıl farklı biçimlerde düşündüklerini göz önünde bulundurmaya çalışacağım.

Coğrafyanın tanımı ve geleneklerini ayırt etme

- ▶ Burada benim birinci temel argümanım, toplum değıştikçe coğrafyanın da değıştiği dolayısıyla coğrafyadaki değışimlerin toplumsal değışimler olduğudur.
- ▶ İkinci temel argümanım ise, coğrafyacılardan ait olduğru geleneği anlamının en iyi yolunun, coğrafyanın pratik edildiği farklı sosyal ve entelektüel çevreler içinde ele alınmasıdır.
- ▶ Eğer geçmişteki coğrafyayı ciddiyle anlamak ve öğrenmek istiyorsak, onları 21. yüzyılın yargılarına maruz bırakmadan “o zamanki yapısı ve bağlamı içinde” ele almalıyız.

- ▶ “coğrafya” adının ilk kez yerin tasviri (geo: yer, graphica: yazma veya çizmeyle tasvir etme, yani yerin tasviri/yazımı/çizimi diyebiliriz) anlamında MÖ 300’lerde İskenderiye’de Yunanlı bilim insanı Eratosten tarafından kullanıldığını biliyoruz.
- ▶ Oysa “coğrafi düşünce geleneği” aslında “coğrafya”dan çok daha eskidir. Bu nedenle coğrafi düşüncenin ne zaman ve nereden başladığını kesin olarak söylemek mümkün değildir. Çünkü coğrafi düşünmeyi basitçe coğrafi bilgi edinme ve onu kullanma olarak tanımlarsak, coğrafi düşüncenin insan var olduğundan beri olduğunu söyleyebiliriz. Yani sanırım ilk insanlar aynı zamanda ilk coğrafyacılardır diyebiliriz.
- ▶ Bu bağlamda yazının keşfinden bile önce, okuryazar olmayan toplumlarda insanın merakı, araştırma ve keşif duygusuyla oluşturulmuş bir coğrafya öncesi (pre-geography) bilgi olarak adlandırılabilir mekânsal bilgi mevcuttur.
- ▶ Hatta coğrafi bilginin en önemli temsil ve taşıma aracı olan ilk haritanın MÖ 2300’lerde Babiller tarafından yapıldığı bilinmektedir. Görüldüğü gibi prehistorik dönemde bile öyle ya da böyle ilkel düzeyde de olsa bir coğrafi düşünme ve coğrafi bilgi üretimi söz konusudur.

- ▶ AAG başkanı olmuş önemli bir coğrafyacı olan J.K Wright 1947 yılında yaptığı başkanlık konuşmasında şöyle demiştir: *“Tüm insanlar az çok coğrafya yapıyor yani hepimiz coğrafyacımız, hepimiz coğrafi bilgiyi oluşturuyoruz”*.
- ▶ Bunun anlamı ilk insanlardan bu yana hepimiz gündelik yaşam pratiklerimizle, nerede yaşayacağımız, nereden alışveriş ettiğimiz, nereye tatile gideceğimiz, nerede neyi yiyeceğimiz, gece geç saatte nerelerden uzak duracağımız vb. türden coğrafi bilgiyi hem üretiyor hem de kullanıyoruz.
- ▶ Dolayısıyla coğrafya ilk çağdan günümüze kadar ne gündelik yaşam pratiklerinden ne de toplumsal değişimlerden ayrı şekilde düşünülemez. Yani coğrafi bilgi öylece kendiliğinden varolmaz, esasında toplum tarafından yaratılır.
- ▶ Nitekim gerek Livingstone, gerekse Harvey bunu “coğrafyanın tarihi, toplumsal gelişme ve değişimin tarihidir” şeklinde özetlemektedirler ki, bu bence çok yerinde bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, Türkiye’de yaygın olan “coğrafya, coğrafyacıların yaptığıdır” anlayışının doğru olmadığı apaçık ortadadır.
- ▶ Gerçekten de coğrafi bilginin oluşumu ve tahayyülü sadece coğrafyacıların pratikleri ile sınırlandırılmaz, hiçbir şekilde onların tekelinde değildir, yani Harvey’in ünlü sözüyle “coğrafya, coğrafyalara bırakılmayacak kadar önemlidir”. Yani coğrafi düşüncenin evrimi bağlam bağımlıdır.

Batı coğrafya geleneğinde dönemleme yapma ve dönemler

- ▶ Bu nedenle, coğrafyanın gelişim tarihine bakıldığında, farklı dönemselliklerden bahsetmek, farklı dönemler ayırt etmek pekâlâ mümkündür.
- ▶ Ancak burada yeri gelmişken bir hususu özellikle vurgulamak isterim. Hangi dönemleme yapılırsa yapılsın, mükemmeli yakalamak mümkün değildir. Zira “dönemleme”, doğası gereği ister istemez öznel bir bakış açısını barındırır.
- ▶ Dolayısıyla bir disiplinin düşünsel tarihi yazılırken, hangi bilimsel gelişmelerin bu alan içinde düşünülmesi gerektiğini saptamada önemli zorluklar vardır. Kişisel önyargılar, yorum farklılıkları ve tercihler nedeniyle atlanılan zamanlar olduğu gibi, tamamen farklı bir dönemlerdirme yapmak da mümkündür.

- ▶ Tüm bu zorluklara rağmen, çok eski bir bilim geleneğine sahip olan Batı coğrafyası, başlangıcından günümüze temel olarak **4 döneme** ayrılabilir:
- ▶ Bunlar **Antik Coğrafya Dönemi** (~MÖ 600 - MS 200~), **Klasik Coğrafya (Erken Modern) Dönemi** (1650 - 1859), **Modern Coğrafya Dönemi** (1874 - 1948) ve **Çağdaş Coğrafya Dönemi** (1953 - günümüz).
- ▶ Kuşkusuz bu dönemle çabası için “Prehistorik Dönem” veya “Ortaçağ Dönemi” gibi diğer eklemeler veya “Postmodern Dönem” gibi başka ayrımlar yapılabilir.
- ▶ Ancak yukarıda da belirttiğim gibi ben coğrafyanın tarihi ve felsefi gelişimi açısından çok önemli ve ayırt edici olan 4 dönemin olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle de bunlar üzerine odaklanıp, diğer dönemleri önemsizliği nedeniyle gözardı ediyorum.